

YARGIÇLIK MESLEĞİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER (I)

A. Panchaud
(Vaudois Kanton Mahkemesi Yargıcı)

Çeviren : Erol Cansel
Medeni Hukuk Asistanı

1— Çok defa adalet mesleği karanlık bir şekilde tasvir edilmiştir. Yargıçlar da, doktorlar gibi etraflarında yara ve sefaletten başka bir şey görmüyorlar; karanlık hastahaneleri andıran mahkemelerde hayatları boyunca insanların yaralarıyla bulanmış olan havayı teneffüs ediyorlar. (Calamandrei).

Bu düşünüş tamamen yanlış değildir. Adalet sarayından çıkarken, borçlarını ödeyen borçluları verdikleri zararı kendi kendilerine tazmin eden kimseleri; vazifelerini idrak etmiş ana babaları; sözlerine sadık tarafları; hisselerinden memnun kanaatkâr mirasçıları; vazifelerini kavramış memurları, kısaca sevimli çehreleri görmeyi insan ne kadar arzu eder. Gerçekten, doktorun da sıhhatli kimselere rastlamaya ne kadar ihtiyacı vardır.. Fakat daha da sıhata inanıyorsa...

Hukuk mesleğinin başlangıcında bulunanlara şunları söylemek isterim : Eğer siz, olaylar hakkında kötümser bir görüşe mütemayilseniz, eğer gün geçtikçe bir sürü şerefsizlik ve bedbahtlıklarla karşılaşmaya hazır değilseniz, yargıçlıktan vaz geçiniz; hukukçu olmayınız.

Yargıç, adalet sarayının dışında hiç olmazsa bir kaç mürteci ve kıskırtıcı fikre tesadüf eder. Bazıları ona, vazifesini unutmamasını ve herkesle candan bir samimiyet ve münasebet kurmasını tavsiye ederler, ve: "böyle hareket ederse neticede kendisi için çok faydalı olacaktır, çünkü, hemcinslerini yargılama işini üzerine aldığına göre, bu vazifesini ifa ederken onları pek iyi anlayamaz" diye makyavelcesine ilâvede bulunurlar. Esasen, adliyedeki bütün dâvaların temeli ya kadın veya para değil midir? Bu fikrin aksine olarak, müteassıplar, yargıcı mahkeme dışındaki bütün sosyal ziyaretlerden ciddi bir şekilde men'ederler: Ziyaret edilecek kimse ister böcek alimi olsun; isterse bir astronom olsun, mesele aynidir. Eğer dostları olursa, verdiği hükümler iltimaslı veya hiç olmazsa kusurludur, diye haklı haksız kendisinden şüphe edilecektir.

(1) 21 Ekim 1946 da Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesinin açılış günü münasebetiyle verilen konferans. JdT. année: 1946, p: 578.

Fikrimce, yargıcın vazifesi dışında gerek hususi hayatı ve gerekse dış hayatı sonsuz bir ihtimam ve hassasiyetle idare edilmelidir. İtimad edilebilir dostlarını ziyaret ederken ve vatandaşlarının sosyal hayatlarına katılırken yargıç, mütemadiyen iki düşünceyle karşılaşacaktır; yani bir taraftan hükümlerindeki istiklâli temin etmek, diğer taraftan da hemcinslerinin hürmetini kazanmak ve bunu muhafaza etmek.

Böyle bir yaşama tarzı feragat ister ve zahmetli olmasına rağmen, bazı şahıslarla ve bazı muhitlerle alâka kesmeyi gerektirir.

Yargıcın istifade edebileceği bir telâkkiden bahsettiğim zaman, acaba KAMU EFKÂRINDAN çok daha geniş bir telâkki ortaya koyuyorsunuz, diye bana tarzıde bulunulabilir mi? Şüphesiz biliyorum ki, insan yaptığı bir vazifenin en büyük memnuniyetini kendi vicdanında bulur ve hakkiyle bulabilir.

Kamu efkârı yargıcın karşısında "bir nezaret makamı" gibi yer alır, verdiği hükümleri ve hattâ hususi hayatını kontrol eden bir memur olur. Kamu efkârı nezaret makamlarının belki en müthişidir. Çünkü bir mutavassıt ile, yani dedikodu vasıtasıyla konuşur. İşin fena tarafı, bu makam ekseriya meseleyi kavramadan söz söyler. Bir fikir kontrolünün en fazla yapıldığı yer, mahkemelerdeki celselerdir. Orada, mahkeme üyelerinin her biri sanığın tam karşısında yer alır. Hüküm bir defa verildi mi, bir san'at-kârın tablosu gibi, bir mimarın yaptığı bina gibi tenkitlere ve fakat ekseriya haksız ve yıkıcı tenkitlere terk edilmiş olur. La Fontaine de "değirmenci, oğlu ve eşeği" isimli hikâyesini mahkemelere ithaf etmişti.

Bana kalırsa, yargıç, aydın bir kamu efkârının tepkilerine kulaklarını tıkamamak şartıyla vicdanına dayanarak verdiği hükümlerin itibarını ve değerini bu telâkkide kontrol etmek fırsatını bulabilir. Fakat burada da, yargıcın istiklâlini muhafaza etmesi her şeyin üstünde olan bir fazilettir. Sağlam fakat sert olmayan bir hareket tarzı haksız tenkitlere karşı en iyi bir sığınaktır.

İşte size adli hakimliğin kapkaranlık bir tablosu. Bu tabloyu daha çok karartmak mümkündür.

Meselâ, yargıca vazifesi bir fazilet gibi değil de bir "adli çalışma" gibi görüldüğü zaman, imanının ne kadar sarsıldığını söyleyebilirim; hüküm vereceği dâvadaki unsurların doğru olup olmadığından şüphelendiği anda, yahut bu unsurları bulmuş olsa bile, biri mantıkla, diğeri hisle verebileceği iki hüküm arasında kaldığı zaman ne büyük bir ye'se düştüğünü söyleyebilirim; Dâva denen piyeste baş rolü alan yargıç, vazifesi perde kapanır kapanmaz sona erince ve adalete kavuşan tarafın sevincine iştirâk edemeyince, uğrayacağı sukutu hayali yenmeğe mecbur olduğunu söyleyebilirim.

Fakat bunları saymaya lüzum yok. Nasıl ki her memlekette gölgeli ve güneşli kısımlar varsa, her mesleğin de ışıklı ve karanlık tarafları vardır. Hakimlik mesleği de, kendilerini gayretle bu mesleğe verenler için en yüksek mükâfatları mahfuz tutmaktadır.

II — Hakimin, içinde yaşadığı bu psikolojik havanın bir taslağını yaptıktan sonra, “fikri faaliyetinin” ana hatlarını çizmeye çalışalım: bunun için de, hayal aleminde bir hususi hukuk dâvasının cereyan ettiği salona girelim.

Avukatlar son müdafalarını yapıp da münakaşalar bitince, söz arası dâvadaki raportör yargıca gelir. Yargıç, halledilmesi gereken meseleleri ele alarak celseyi derinleştirir. Bunun için de, kâh tarafların getirdiği deliller dosyasını veya bilirkişi raporunu yahut şahitleri zikredecek; kâh kanunu, içtihatları, müelliflerin fikirlerini ve hakkaniyetin isterlerini yardma çağıracaktır. Yargıç, celsede öne sürülen müdafaaları ele alıp karşılaştırdıktan sonra, her nokta için müdafaa edildikleri şekle ve kendinde bıraktıkları intibalara göre bir hal çeresi bulur. O hadisede halledilmesi gereken noktaların neler olduğunu bulmak, bu noktaların halli için en emin ve en iyi metodu tesbit etmek: İşte, yargılamayı ve hüküm verme sanatını kucaklayan fikri faaliyetin teknik cephesi budur.

Mahkemelerin teşkil edildiğinden beri, yani medeniyetin başlangıcından beri, halledilmesi gereken iki soru da daima mevcuttur; ve bu iki soru da, birbirinden tamamen farklı bir düşünce ve araştırma metodu ortaya koymuştur: bunlardan birincisi: “VAKIA MESELESİ”; ikincisi “HUKUK MESELESİ”dir. Birinci meselenin tetkik konusu muayyen bir vakianın, muayyen bir zaman ve muayyen bir mekânda cereyan ettiğini tesbit etmektir. İkinci meselenin tetkik konusu ise, hukukun, bu muayyen vakialara tatbik edilen şu manâda ve şu kıymette bir kaide koyması meselesidir.

Adalete ait her düşünce bir kıyastır; Meselâ, bir müddeinin şu kıyaslamaya göre mahkemede bir talepte bulunduğunu farzedelim :

- 1 — Büyük önerme : Satın alan kimse, satın aldığı ve kabzettiği şeyin bedelini derhal ödemekle mükelleftir;
- 2 — Küçük önerme: A, B ye 100 frank üzerinden 500 tane saat sattı;
- 3 — Netice : B, A nm 50.000 frank borçlusudur.

Burada “vakia meselesi” ni küçük önerme tesbit etmektedir: A, B ye 100 frank üzerinden 500 tane saat satmış ve teslim etmiş midir? “Hukuk meselesi” ise büyük önermede mevcuttur: umumiyetle, satın alan kimse satın ve teslim aldığı şeyin bedelini derhal ödemeye mecbur mudur? Eğer bu iki cümlelerin doğruluğu tesbit edilirse, yargıç da, mantıkta olduğu gibi, beklenen neticeye hükmeder.

"Vakıa meseleleri" hayatın zengin çeşitlerine göre az veya çok karışık olabilirler. Bu halde, her bahis konusu mesele, tekrar başka tali meselelere bölünür. Meselâ, teslim edilen saatlar vaadedilen vasıfları haiz mi idiler? Uyuşulan zamanda gönderilmiş midirler? Bedel muayyen bir zaman sonra mı ödenecektir?... İşte bu her tali "vakıa meselesi" yine tali bir "hukuk meselesiyle" münasebetlidir: meselâ, vaadedilen şeylerdeki ayıpların veya teslimdeki gecikmenin bedelin ödenmesine yaptıkları tesirler nelerdir? vs... Böylece, her tali mesele bir tali kıyaslamaya varır, fakat şema daima aynı kalır.

III — "Vakıa meselesi" dolayısıyla, hakimin hüküm vermekle mükellef tutulduğu mevzuların insanı hayrete düşüren çeşitlerini düşünmek lâzımdır; belki bizim mesleğimizin, avukatlık mesleği de dahil, ebedi cazibesi bu noktadadır.

Hususî hukuk dâvaları içinde, meselâ, yargıç bir anonim şirket idare meclisi azasının, bir kömür madeni araştırmacısının, altın veya mücevher ticareti yapan bir kimsenin muameleleri hakkında hüküm verir.

Bir bilir kişi yardımıyla bir şizofreninin ince noktalarını veya bir fitânın tıbbi sebeplerini, yahut içme suyundaki kolibasillerin tesirlerini inceler. Gine yargıç, - şu anda aklıma gelenleri söylüyorum - deniz aşırı nakliyat sigortalarını, taksitle satışların finansmanını, bröveleri alınmış ski'lerin kalitelerini, sigaralar veya tıbbi müstahzarat için kullanılan alâmeti farikaların değerini inceliyecektir. Pek psikolojik noktalara kaçmaksızın bir kaç misal daha vereyim: Yargıç, eşler arasındaki ihtilâfları, muntazam ve gayri muntazam bir hayatı, ailedeki ve mirasçılar arasındaki anlaşmazlıkları, kötü komşuluktan doğan düşmanlıkları tetkik edecektir. Bunlar gibi sayısız vakıalar zikredilebilir.

Bu zenginlik, bütün çeşitleriyle akıp giden hayatın kendisidir. Fakirlerin ve zenginlerin hayatı; şerefli kimselerin ve serserilerin hayatı; bahtsızların ve bahtiyar kimselerin hayatı.

Hayat hadiselerinin elde olmadan fasılasız değiştiğine inanarak bu hadiselerle ilgi gösteren ve her insani hadisenin ne olursa olsun cazip olduğuna iman eden bir hukukçu, mesleğinin her gün yeni bir şekle büründüğünü görür ve onun zevkine varır.

Beni yanlış anlamayınız; ben, ansiklopedik bir bilgiye dayanan kaba ve budâlace bir iddiadan bahsetmiyorum; demek istiyorum ki, yargıcın uyanık bir hayal kabiliyeti ve oynak bir zekâsı olsun; bunlar sayesinde her hangi bir vakıadaki mu'taları kavrasın; iliyet ve netice arasındaki gerçek münasebeti düşünün düşünün tesbit etsin ve kendisine arzedilen bir vakıanın izahının gerçeğe uyup uymadığı hakkında karar versin.

Zira, meselenin can alıcı noktası burasıdır: bir vakıanın izahının doğ-

ru olup olmadığını söylemek lâzımdır. Vakıanın izahı taraflarca mahkemeye arz edilir ve dosyada bulunur. Bu devre, farazi ve şüpheli bir devredir. Vakıa etrafındaki izahın kesinleşmesi için deliller vasıtasıyla, yani senetlerle, şahitlerle, bilirkişilerle ve şahsi görüşle onu kontrol ve takdir etmek lâzımdır. İşte USUL HÜKÜKÜNÜN rolü de burasıdır.

Şunu işaret etmek isterim ki, hakiki vakıa, usul hukuku tarafından tahrif edilebilir. Çünkü, dâvadaki usul, hakikate dayanan fikirleri bulan-dırabilir. Yargıç bunu bilir; hattâ mahkemeye gelmeden evvel, ne kadar samimi olursa olsun, müddei veya müddeaaaleyh hakikati kafasında tah-rif eder. Avukatına vakıa hakkında izahat verirken noksan ifade verir, gerek avukat müdafaasında, ve gerekse zabıt kâtibi zaptında, vakıa hak-kında kendilerine göre bir görüş edinirler, ve avukat bunu kendine göre ifade eder, kâtip de kendine göre yazar. Nihayet hakim de, elinde bulun-an vasıtalara müracaat ederek vakıayı kavramıya çalışır. Buradan anlaşılacağı gibi, hakikate dayanan fikirler aynadan aynaya dört defa aksetmiş gibi, mahkemede, olduklarından daha başka türlü görünmek tehlike-sine maruz kalırlar.

Bu hal insana üzüntü verebilir. Fakat, dâvanın açılması için yerine getirilmesi gereken bu şartın değiştirilmesi imkânsızdır: İşin icabı, mahkemeler, olup bitmiş ve maziye ait vakıaları takdir ederler. Gerçek, ha-lihazırda mevcut olmayınca şen'iyete dayanan fikirler üzerinde çalışmak da zarurileşir.

Demek oluyor ki, iki türlü gerçek vardır: birincisi; mahkeme safha-sında ortaya konan "ŞEKLİ GERÇEK", ikincisi de; şekli gerçeğin temeli olan "ŞEN'İ GERÇEK". Hakim vakıaları takdir ederken bu iki nevi gerçek arasında mevcut olan mesafeyi mümkün olduğu kadar birbirine yaklaştırmak için, yani hata tehlikesini bertaraf etmek için bütün gayretini sarfedecektir.

İyi hazırlanmış bir usul kanunu, yargıcın emrine teknik vasıtalar ve-rerek (meselâ, fotoğraflar, bilhassa mikrofotoğraflar), mazideki vakıa-ların ana hatlarını tesbit etmek ve üçüncü şahsın veya taraflardan birinin dosyada mevcut önemli bir ifadesini yakalamakta ona yardım eder.

Delillerden neticeler çıkarmak yargıca ait bir meseledir. Bu bakı-m-dan usul kanunları ile delillerin takdiri meselesi birbirine zat iki temayül ortaya koymaktadırlar: Birincisi, mümkün olduğu kadar şekilcilikten ka-çınıp yargıca geniş bir takdir serbestisi verir; ikinci görüş ise, çok şekilci olup, yargıcı delillerin takdiri hususunda sert bir sisteme bağlar. Meselâ, eski usul kanunları kanuni deliller sistemine yer verirler. (İki kadının şahadeti bir erkeğin şahadetini yerine geçer, gibi).

Eski İngiliz usul kanununun şekilperestliğinden yılmış olan Hukukçu Bentham, şöyle demişti: "Bazı hallerde içtihat, bütün alemce bilineni sistemli olarak bilmemezlikten gelme sana'tıdır".

Montesquieu'de tatbik ile mükellef olduğu usul kanunundan hiç bir şey anlamadığını ve bu kanunun tatbikinin kendi hakimlik sanatının zevkini kaçıran bir iş olduğunu söylüyordu.

Fakat yine Montesquieu, bir usul kanununun gayesinin ve manasının tarifini vermekte bize yardım etmekte ve: "Adalette formaliteler, hürriyet için zaruridir" demektedir.

Bundan daha doğru bir ifade olamaz. Eğer bir usul kanunu bir yandan taraflara vakıalarına istinad ettirdikleri delilleri getirmelerini emrediyorsa, diğer taraftan yargıca, dermeyan edilmeyen ve ispatlanmayan noktalar üzerinde durmamayı söylüyorsa, bunlar kanun koyucunun dâva edilene karşı şeytanca düşüncesinden ileri gelmez.

Bunun sebebini, asırlar boyunca görülen dâvalar neticesinde, vatan-daşların hürriyetini adliyede korumak için bulunan en son çarenin USUL olmasında aramak lâzımdır.

Demek oluyor ki, keyfi ve tarafgirane kararlardan kurtulmak; yani yargıcın salâhiyetini aşmasının önüne geçmek isteniyorsa, herkesin müdafaa imkânlarını muhafaza eden bir usul zaruridir. Zira, siyasette olduğu gibi, mahkemede de salâhiyetin tecavüzü cemiyet için bir tehdit olur.

Binaenaleyh doğru yol, hakimnin serbest takdiri ile usulün formaliteleri arasında tam bir muvazene kurabilmektedir.

Nihayet, muhakeme usulü ne olursa olsun, yargıcın ödevi daima aynı kalır: yargıç, delillerin teyid ettiği realite kırıntılarının maverasındaki hakkı meydana çıkarmak, vakıalara hakiki manalarını izafe etmek, imkân dahiline giren ve hattâ girmez gibi görünen bütün ihtimalleri derpiş ederek reel hadiselere tekabül eden tek hakikati - ki ancak facia terimi ile ifade edebileceğimiz güçlüğün şahikası budur - tebarüz ettirmek zorundadır.

IV — Şimdi de hukuku bilip vakıalara tatbik etmek meselesi kalmaktadır.

Kanunun yapraklarını çevirmek her zaman kâfi değildir. Şüphesiz, kanunları bilmek lâzımdır. Kanunlar ordudur. Fakat, Montesquieu'nün kullandığı terimle ifade edilirse, KANUNLARIN RUHU ile kaynaşmak küçümsenmiyecek kadar mühimdir. Kanun repertuarlarının neden dolayı kâfi olmadıkları, neden dolayı hukuk fakültelerinin açıldığı, neden dolayı bir hukuk kültüründen bahsedildiği buradan anlaşılabilir. Kanunların ruhu demek, mevzuatta zimnen veya sarahaten ifadelerini bulan ve metin-

de boşluk olduğu takdirde üstün ve yazısız kanun vazifesini gören adalet fikirlerinin yekûnu demektir.

Hukuk kültürü bazan kanun metninin bilinmesini sağlayabilir; fakat kanun metninin bilinmesi asla hukuk kültürünün yerini tutamaz.

Hukukçuları "Akılcı ve ameli" hukukçular diye sınıflandırmışlardır. Birinci gurup hukukçular mücerret bir düşünceden hareket edip, prensiplerden vakıalara giderler ve hukuk kaidesini akılları ve zekâları vasıtasıyla araştırırlar. İkinci gurup hukukçular ise, birincilere mukabil, cemiyetin ve insanın emniyet ihtiyacına yönelip hukuku faydacı ve tecrübeye dayanan bir fikir haline koyarlar. Hakikatte iyi bir yargıç, her iki tarafı da benimser. Kelimenin hakik manasıyla akılcı "intellectualist" bir hukukçu müşahhas durumları "tip durumlara" irca eder, hususi çözüm şekillerini umumi fikirlere yükseltir. Nihayet, mücerret bir anlayışa dayanarak, adalet hakkındaki fikrini söyler. Lettres Persanes'daki âlim gibi yaparak borçlarını ödemek için kütüphanelerini satanlar ne bedbaht kimselerdir! Fakat ben, aynı zamanda ameli, "pragmatist" hayatın sosyal ve ahlâki zaruretlerini bilen ve fasılasız olarak bu zaruretle adaletin noksanlarını mukayese eden bir yargıç isterim.

Bunlardan başka, iki zıt temayül yargıcı tahrik etmektedir: bunlardan birincisi, hak endişesi; diğeri ise, nasafet endişesidir.

Hukukçu olanlar arasında en önemli mesele budur.

Haksız veya insafsız bir hak var mıdır? Bu sual dünya kadar eskidir, ve sayısız miktarda mürekkep sarfettirmiştir, yargıcı, çalışma odasında, mahkeme salonunda, hattâ uykusuz gecelerinde bile gözetler.

Çiçeron "Summum jus summa injuria" demişti. Bu ifade tarzı belki aleladedir. Fakat bu ifade "audiatur et altera pars" ifadesiyle birlikte bulunsaydı, bile, mahkeme salonlarımıza altın harflerle yazılmak liyakatine hâlel gelmiyecekti. Bu formül, bazılarının zannettiği gibi, geri kalmış, mücerret ve "lex şed lex" diyen bir hukuka uyarak ancak haksızlık dağıtan mahkemelerin hatalarını tesbit eden bir ifade de değildir.

Bu formül, daha ziyade yargıca tevcih edilmiş olup, "summum jus mutlak hak" kın karşısında nasafetle bağdaşan "itidalli bir hakkın" mevcut olduğunu hatırlatır.

Hakkın nasafetle bağdaşmaya mecbur olduğunu söylüyorum; fakat bunlar birbirine karışsın demiyorum. Hukuk kaidesinin umumi, mücerret, ve tipik halleri nazara alması esastır. Halbuki nasafet kaidesi belli bir durumu nazara alır, müşahhas ve hususidir. Bu iki hal, adaletin iki cephesi olup, yargıç verdiği her hükümde bunların müsterek noktalarını birleştirmeye ısrarla gayret edecektir. Zira, müşahhas ve mücerret diye iki nevi adalet yoktur. Bir tek adalet vardır: Bu adalet, sözdeki sadakate, iyi

niyete, ahlâk kaidelerine ve zayıfın himayesine istinad eder, ve kanun koyucu kadar yargıcı da tahrik eder. Nasıl ki, adalet dağıtan kimse hususi ve muayyen bir hadisenin kanun koyucusu ise, kanunu kaleme alan kimse de umumi, mücerret hadiselerin yargıcısıdır.

Bir mahkeme kalemi, bir hükmün iki nüshasını taraflara verirken, üçüncü nüshasını da aleniyeti temin maksadiyle mahkeme sicili için alıko-yar. Bu muameleyi yaparken kalem bütün adli hükümlerde mevcut olan iki manayı temsil eder: bir bakıma, nizalı taraflara hakkaniyeti bildirir; bir bakıma da umumi olarak, bu hükmün mücerret hukuk kaidelerini tamamladığını, mesnetlerinin bu mahkemenin ve memleketin diğer mahkemelerinin, hattâ yabancı memleket mahkemelerinin verdikleri hükümlerle ileride verecekleri hükümlere uygun olduğunu ifade eder. Bir hüküm, ancak diğer aynı hadiseleri halletmeye hizmet edebiliyorsa, adildir. Sadece bu şartlardır ki yargıç, bir vatandaşın bir mukaveleye itimadını sağlayan ve sonu ne olursa olsun, mahkemelerin himayesine inancısını temin eden hukuki emniyete hizmet eder.

Böyle olması da bir bahtiyarlıktır; zira, bir hüküm sadece bir tek dâvayı halledici kıymeti haiz olsaydı, onu ortaya koyan kimsenin eseri de vasat bir kıymeti ihtiva edecekti. Her gün kantonumuzda ortaya çıkan ihtilâfları nazara alarak, bunların senede sadece bir kaç bin tanesinin hükme bağlanan dâva olduğunu görünce akla şöyle bir düşünce gelebilir: "şehirin bu dâvalarla doğrudan doğruya hiç bir ilgisi yoktur; bundan dolayı, mahkemeler tatil edilse bile kanton eskisi gibi yaşamaya devam eder" Böyle düşünmek, HUKUKUN DEVAMLILIĞINI bilmemek, her hükümle adalet fikri arasındaki sıkı münasebeti tanımamak demektir.

Kanunlar olmadan mahkemeler mevcuttu. Yargıç, yeryüzünde kanun koyucudan önce ortaya çıkan bir insan tipidir. Mahkeme kuruluncaya kadar adalet hissi kısmen olsun tatmin ediliyordu. Fakat mahkeme kurulduktan sonra zarar gören kimse, zarar verene karşı sesini daha fazla yükseltebildi; alacaklı alacağını istediği zaman talebi ciddi karşılanabildi; bu suretle zayıf, tabiatın kendisine mahrum kıldığı kuvvetle teçhiz edildi. Fakat dahası var: yargıç muhtelif neviden ihtilâfları hallederken bir İÇTİ-HAT yaratır ve gelecek için de muteber ve sağlam kaideler vaz'eder. Sonra da bu içtihat kanun olur.

Böylece, iki çeşit hakikat ortaya çıkmaktadır: Bir kişiye adalet dağıtmak, adaleti herkes için dağıtmak demektir; aksine olarak, bir kişiye yapılan adaletsizlik, herkese yapılıyor demektir.

Aynı şekilde, adaletin de iki cephesi vardır: birisi hak cephesi diğeri nasafet cephesi. Hukuk kültürünün de iki cephesi vardır: akıl cephesi ve his cephesi. Parlak bir hukukçu ve Vaudois devlet memuru Antoine Vo-

doz, yirmi sene evvel şöyle yazıyordu: "Ağır ve derin bir hukuk ilmi sayesinde haklı ile haksızın kesin mana ve hissini elde etmek, hukukçunun idealidir."

Bundan daha doğru bir şey olamaz. Hukuk ilmi ve ahlâk, hukukçunun yetişmesinde temel taşlardır. Yalnız bu iki temel taş, hukuk hissini derinleştirmiş olanlara yüksek mükâfatı bahşeder.

"Sentence" kelimesi "Sentir" fiilinden gelir (1). Yargıç, hükmünü düşündüğü kadar hisseder. Nasıl ki donuk muhakeme hissini emellerine dizgin vurursa, his de aynı şekilde donuk muhakemeyi kontrol eder. Eğer hukukun zahiren mantıkî görünen bir tatbik şeklini "doğruluk hissi" takbih ediyorsa, hatayı bulmak için meşnetleri çok defa bir kere daha gözden geçirmek lâzımdır. Fakat bunun tersi de doğru olabilir: merhameten yapılan ve bir zaaf eseri olan hareketleri hukuk hissi meydana çıkarır.

Hukuk şuru konuşunca, hukukçunun, ve aynı zamanda insan - yargıcın eseri olarak HÜKÜM ortaya konabilir.

İman etmek de böyle olur;

"Adaleti bulmak için ona sadık olmak lâzımdır; ilâhiyatta olduğu gibi, o da, kendisine iman edenlere belli olur".

(1) Sentence = Mahkeme kararı, Sentir = Hissetmek demektir. Kelimelerin Türkçe manaları aynı olmadıkları için bu şekilde tercümeleri zaruri görülmüştür. (Çeviren).